

ANKARA ETNOĞRAFYA MÜZESİ KOLEKSİYONUNDA BULUNAN BEYKOZ İŞİ CAM ESERLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Asena ERTAŞ

ÖZET

Osmanlı Dönemi cam sanatları incelendiğinde cam üretiminin Mevlevi Mehmet Dede'yle başladığı görülür. III. Selim tarafından cam yapım tekniklerini öğrenmek üzere (1807) de İtalya'ya gönderilen ve bir süre Venedik'te araştırma yaptıktan sonra İstanbul'da Venedik üretimi camlara benzeyen eserler vermiş olan Mevlevi Mehmet Dede; kısa bir zaman sonra İstanbul, Beykoz'da kurulan atölyelerde cam sanatını geliştirmiştir.

Türk zevkini çok iyi ifade eden kesme tekniği ve bitkisel motiflerin ağırlıkta olduğu mineleme tekniğinin yanı sıra yıldızlı bezemelerle de süslenmiş, süt rengi, beyaz ya da mavi renkte bir cam hamurundan yapılmış karakteristik cam eşyalar üretilmiştir.

Üretilen bu cam eşyalara yapıldıkları yerle bağlantılı olarak Beykoz işi camlar adı verilmiştir.

Geleneksel Türk camcılığı dendiğinde akla ilk gelen Beykoz cam sanatıdır.

Beykoz da üretilen Osmanlı kültür ve sanatının birer simgesi olan cam eserler dönemin özelliklerini yansıtmaktadır.

Günümüzde Beykoz Cam sanatına benzer üretim yapan Paşabahçe, geleneksel cam üretim teknikleri ile cam atölyelerinde üretimleri devam etmektedir. Cam sanatı değerini kaybetmeyen, devamlılık gösteren el sanatlarımızdan olduğu gibi günümüzde de sürekli gelişme gösteren sanat dalıdır.

Günümüzde birçoğunun kaybolmuş olduğu, var olanlarının da müzelerde ya da özel koleksiyonlarda sergilendiği cam eserlerin tarihsel gelişimleri göz önünde bulundurularak bundan sonraki bilimsel çalışmalara kaynak teşkil etmek üzere belgelendirmek, cam sanatı ile ilgili yazılı kaynaklar oluşturmak açısından önem taşır.

Bu araştırma ile 19.yüzyıl Beykoz camcılığının nadide eserlerin tanıtılmasının gelecek kültürlere de referans olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cam Sanatı, Ankara Etnografya Müzesi, Gülabdan, Laledan , Beykoz işi, Paşabahçe.

A STUDY INTO BEYKOZ GLASSWORKS IN THE COLLECTION OF ANKARA ETHNOGRAPHY MUSEUM

ABSTRACT

It is known that glasswork started with Mevlevi Mehmet Dede in the Ottoman period. Sent to Italy in 1807 to learn glass production techniques by Selim III and producing works similar to Venetian glasswork in Istanbul after carrying out a research in Venice for a while, Mevlevi Mehmet Dede improved glasswork in the ateliers opened in Beykoz, Istanbul.

Besides the cutting technique exhibiting Turkish taste and the technique of enamelling dominant with plant motives, some other characteristic glass materials made up of glass dough in milk, white or blue colours decorated with gilding were also produced. These glassworks were called Beykoz work in relation with the place they were produced.

When it comes to traditional Turkish glassware, Beykoz glass art is the first to be remembered. Glasswork, which is a symbol of Ottoman culture and art produced in Beykoz, reflects the features of the era.

Paşabahçe, manufacturing products similar to the art of Beykoz glasswork, has been producing glassworks in the glasswork ateliers with traditional production techniques. The art of glasswork is an art not losing its value, maintaining for long and also an art developing in the current time.

Documenting the works of glass, most of which are lost today and some are being exhibited in private collections and museums, considering their historical developments in order to make them sources for the scientific researchers in the future is of great importance in terms of creating written sources with regard to the art of glass.

It is believed that introduction of valuable Beykoz glassworks of 19th century in the current sty will be a reference for the coming culture.

Keywords: Art Of Glass, Ankara Ethnography Museum, Gülabdan, Laledan, Beykoz Work, Paşabahçe

GİRİŞ

İnsanların yaşam sürecinde önemli bir yeri olan cam, bulunuşundan bu vakte kadar ki süreçte fonksiyonelliği ile birlikte insanların duygularını dışarı vurmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Günümüzün vazgeçilmez kullanım malzemelerinden biri olan cam bulunuşundan bu yana kimi zaman teknik kimi zamansa anlam dünyası olan bir madde olarak tanımlanmıştır. Dönem kaynaklarında camın değerini tanımlamak için kullanılan “Bilgelik, altın ve camdan daha değerlidir” ifadesi oldukça önemli bir veri oluşturmaktadır (Atik, 2007: 12). Bu durum eski çağda en değerli malzemelerden biri olarak değerlendirilen camın, altın kadar pahalı olduğunu göstermektedir. Uzuner’e göre cam; insan deneyiminin, bilgisinin, zevk ve refah seviyesinin bir aracı olarak bulunmuştur. Bu nedenle, çağlar boyunca sadece kült objeler ile kıymetli süs eşyalarının yapımında kullanılmıştır(Uzuner,2000,s.7).Cam ısıtıldıkça akıcılık kazanan, soğudukça da sertleşen ve kırılabilen bir malzemedir (Küçükerman, 1995:s.14). Bu tanım geçmişte ve günümüzde de aynıdır. Cam soğurken kristalleşmeksizin donan inorganik bir eriyik üründür (Gürses, 1996: s.2).

Küçükerman Türk camcılık sanatının hangi yıllarda nasıl bir gelişim içinde bulunduğunu ayrıntılı olarak kesin kayıtlarıyla ve tarihsel belgeleriyle bilemediğimizi (1985,s.164) ifade etmiştir. Osmanlı camcılığı kökenini Selçuklu camcılığından almış olmakla beraber zaman içerisinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuş ve 19. Yüzyılda büyük canlanma göstererek parlak bir dönem yaşadığı bilinmektedir. Bu yüzyılda İstanbul’da Beykoz civarında çok değişik özellikler taşıyan cam eşyanın üretildiği atölyelerin kurulduğu görülmektedir. Bugün birer el ustalığı eseri olarak nitelendirdiğimiz Beykoz camları yapıldıkları devirde zamanın en ileri teknolojisi ile üretilmiş cam ürünleridir(Küçükerman,1985,s.166).

Geleneksel Türk camcılığında sınırlı sayıda eser olduğu görülmekte ve bu eserler Osmanlı kültür ve sanatının birer simgesi olarak üretildiği dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Zengin dekorlu, kesmeli, altın işlemeli, bir anlamda başyapıt olan bu eserler bugün müzelerde yer almaktadır.

Osmanlı cam sanatı diğer sanat dalları kadar gelişme gösteremeyip varlığını uzun süre koruyamasa da 17.,18. ve 19. yüzyıllarda parlak bir dönem yaşamıştır.

Türk cam sanatının zaman içinde gelişimini engelleyen en büyük etken Avrupa’nın cam merkezleri olarak bilinen Venedik, Bohemya ve Fransa’dan ithal edilen camlardır(İstanbuluoğlu,1997,s.6).Dışarıdan ülkeye çok sayıda getirilen bu camlar zamanla geleneksel Türk camcılığını olumsuz etkilemiş ve bir çok cam atölyesi ekonomik krize uğramış, faaliyetlerini durdurmuştur. Bu sebeplerden dolayı da Beykoz camcılığı zamanla yok olma aşamasına gelmiştir(İstanbuluoğlu,1997,s.6).

Geleneksel Osmanlı Türk cam sanatında 19.yüzyılın başlarına doğru yeni bir gelişme gözlenmiş ve Mehmet Dede isimli bir Mevlevi dervişi, Sultan III.Selim tarafından(1807) cam sanatını öğrenmek ve cam sanatı bilgisini geliştirmek üzere İtalya’ya gönderilmiştir. İtalya da bir süre çalıştıktan sonra İstanbul’a geri dönmüş ve Beykoz ilçesinde bir cam atölyesi kurarak çeşitli cam eşyaları üretmeye başlamıştır (Bayramoğlu, 1974: 23). Bu gelişmelerin devamında çevre bölgeler olan Paşabahçe, İncirköy ve Çubuklu’da da atölyeler kurulmuş ve buralarda üretilen cam ürünlerin hepsi Beykoz işi (Canav,1985: 98) olarak adlandırılmıştır. Bu ürünler geleneksel Türk cam sanatının simgesel örneklerindedir. Beykoz camlarından bazılarının kapak

kulpları Mevlevi dervişlerinin başlıklarına benzemektedir (Yazar ve Aslan, 2013). Bu durumu cam ustası Mevlevi Mehmet Dedenin, Beykoz işi cam eşya üzerindeki etkisine bir kanıtı olarak göstermek mümkündür. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Beykoz camcılığı her ne kadar başka ülkelerden öğrenilen teknik bilgilerin ve yabancı cam ustalarının ışığında gelişme gösterse de üretimi gerçekleştirilen cam eserlerin Türk kültürünü ve estetiğini taşıdığı görülmektedir.

Beykoz camlarının Osmanlı İmparatorluğunun birçok bölgesinde ve hatta uzak Müslüman ülkelerinde büyük rağbet gördüğü; yoğun talepten dolayı farklı ülkelerde Beykoz camının kopyalarının üretildiği görülmüştür (Bayramoğlu, 1974: 24).

Beykoz'a benzer cam objelerin İran, Suriye, Lübnan, Yunanistan, Kıbrıs, Mısır ve hatta Hindistan'a kadar yayıldığı da tespit edilmiştir (Bayramoğlu, 1974: 24).

Ayrıca Beykoz atölyelerinde Avrupalı camcılarının da çalıştığı bilinmektedir. İstanbul'da, Cumhuriyet döneminden önce çok sayıda İtalyan sanatkar ve tüccarların yaşadığı, iki ülke arasında kültür ve sanat alışverişinin eski bir tarihi olduğu belirtilmektedir (Bayramoğlu, 1974: 22). Bu dönemde üretilen eserler bütün inceliğiyle Türk zevkini ve özelliğini yansıtmakta olup en çok kullanılan formlar gülabdan, ibrik, vazo, lâledan, daldırma, kuş, şekerlik, kâse ve tabaktır.

Beykoz işi Cam Eserlerin İncelenmesi

Beykoz işi Cam Eserleri Benzerlerinden Ayırt Etmede Kullanılan Temel Kriterler

19. yüz yılda Beykoz camlarına karşı ilginin giderek artması benzerlerinin İran ve Suriye gibi ülkelerde çok miktarda yapılmasına neden olmuştur. Bu ürünlerin hangisinin Beykoz hangisinin Beykoz tipi eşya olduğunu ayırt etmeye çalışan uzmanlar, bu ayrımı yaparken bazı temel kriterleri ve kişisel bulguları göz önüne almışlardır. Bu kriterlerde ise camın özelliği, form, süsleme ve yapısal özellikleri temel olarak değerlendirilmektedir (Bayramoğlu, 1974:26).

Camın Dokusu

Beykoz yapımı camlarda, cam dokusu gün ışığına tutulduğunda haresel bir yapılaşma gözlenir. Ayrıca bazen yabancı maddelere, beyaz noktasal oluşumlara ve hava kabarcıklarına da rastlanır (İstanbuluoğlu, 1997:21). Billur kapaklı kâselerin tutamaçlarında beyaz noktasal oluşumlar ve hava kabarcıklarına sıklıkla rastlanılır. Beykoz işi cam eserlerde kullanılan camın primitif bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir.

Simetri Kayması ve Eğrilik

Beykoz eserlerin bir çoğunda simetri kaymasına rastlanılır. Örneğin, gülabdanların şişkin gövdelerinde ve boyunlarında simetri kayması dikkatlice bakıldığında fark edilmektedir. Beykoz işi ibrikler incelendiğinde ise kulp ve emzik kısımlarında hafifte olsa eğrilikler mevcuttur. Laledanlara da bakacak olursak boyun kısmındaki eğrilikler dikkat çekmektedir (İstanbuluoğlu, 1997: 21).

Kesme Süslemeleri

Beykoz eserlerde en çok kullanılan süsleme çeşitlerinden olan kesmelerin primitif görünümü olduğu belirgindir. Bu kesme dekorlar kısmen gelişigüzel yapılmış görünümlüdür. Camın haresel dokusunun varlığı belirgin şekilde gözlenmektedir (İstanbuluoğlu, 1997: 22).

Kapak Tutamaçları ve Şişe Kapakları

Tutamaçların bazıları Mevlevi sariği formunda olup üzeri altın yıldızla süslenmiştir. Özellikle kapaklı billur eserlerin tutamaçlarında kesme ve altın yıldız süsleme birlikte görülür. Şişe, ibrik ve ilaç kavanozları da oldukça primitif görünümlüdür. Düzensiz kesme süslemeleri, haresel cam dokusu bu kapaklarda da gözlenmektedir (İstanbuluoğlu, 1997: 21).

Gövde ve Ayak Bağlantısı, Kulp ve Emzik Bölümleri

Beykoz işi gülabdan, ibrik, nargile, şamdan, fincan gibi şişelerinin gövde ve ayak bağlantısı gözle görülebilir bir şekilde ayrı iki bölümden oluştuğu bilinmektedir. Venedik, Bohemya ve Fransız yapımı eserlerde ise gövde ve ayağın birleşme izi gözle görülemez (İstanbuluoğlu, 1997: 24).Gövdenin zemine oturmasını sağlayan dairesel ayak tablasının kenar konturunun tam bir dairesel formda olmadığı gözlenmektedir. Beykoz işi eserlerin dairesel taban tablası dolgun etli bir yapıya sahip değildir. Avrupa merkezlerinde üretilen çeşitli gülabdanların taban tablalarının içi boş ve kalın etli olduğu bilinir (İstanbuluoğlu, 1997: 24).

Eserde Kullanılan Renkli ve Altın Yıldızlı Desenler

Beykoz işi cam eserlerin dış yüzeyleri renkli cam boyaları ve altın yıldızlarla birlikte kullanılarak çeşitli süslemeler yapılmıştır. Eserlerde kullanılan altın yıldızın sarısı kırmızıya çalmaz yeşil altın rengindedir. Yıldızla yapılmış maydanoz motiflerinin Beykoz işi eserlerde saçaklı ve primitif görünümlü olduğu bilinmektedir (İstanbuluoğlu, 1997: 21). Eserlerin yüzeyleri altın yıldız ve cam boyaları ile dekorlandıktan sonra düşük ısıda bir süre fırınlanır. Bu şekilde yüzey dekorların kısa sürede yüzeyden silinmesi önlenmiş olur. Beykoz yapımı opalin eserlerin ise yüzeylerine renkli cam boyaların kullanımı ile pek çok motif ve süslemeler yapılmıştır (İstanbuluoğlu, 1997: 21). Bu bezemelerin çoğu Türk kültürünü ve zevkini yansıtan motiflerden oluşmaktadır.

Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Beykoz İşi Cam Eserlerde Uygulanan Teknikler

Üfleme Tekniği

Kalıp kullanılmadan yapılan üflemede piponun ucu kızıncaya kadar ısıtılır. Sonra suda biraz soğutularak ucuna potadan cam alınır. Camın akmasını önlemek için pipo hızla döndürülüp potadan dışarı alınır. Daha sonra yine döndürülerek götürüldüğü işleme masasında yuvarlanarak şekillendirilir (Bayramoğlu, 1974: 33). Sıvı durumdaki cam biraz soğuyup akıcılığı azalınca borunun diğer ucundan yavaşça üflenirse cam balon biçimini almaya başlar. Yumuşaklığını koruyan cam akmaması için döndürülerek üfleme işlemine devam edilir. Kısa bir süre sonra cam soğur, akıcılığını kaybeder ve katılaşmaya başlar (Bayramoğlu, 1974: 33). Elde edilen küre, yapılmak istenilen forma uygun olarak tekrar potada ergimiş camın içine daldırarak çevresine daha büyük bir cam kütlesi sarılır. İstenilen şekil elde edildiğinde ucunda bir parça erimiş cam bulunan noble kabın dibine yapıştırılır ve pipodan ayrılır. Meydana gelen delik işlenerek ağız haline getirilir. Daha sonra cam nobleden ayrılır ve tavllanır. Böylece üfleme tekniği ile biçimlendirilen objeler ortaya çıkmış olur. Bu teknikte kalıp kullanılmadığından ölçüler birbirinden farklıdır.

Kalıplama Tekniği

Üfleme çubuğunun ucundaki cam eriyiğinin pişmiş toprak, taş yâda ahşaptan yapılmış kalıp içinde üflenerek biçimlendirilir. Kalıplar yapılmak istenen esere göre iki veya daha çok parçalı olmaktadır (Şenok, 2011: 24).

Kalıba üfleme tekniği ile çok kısa sürede üretimi sağlanan ve seri üretime geçilerek yaygınlaşan camın, böylece halka inmesi de olanak bulmuştur. Üfleme tekniğiyle yapılan bir çok eser üzerinde renkli motifler yer alır. Kalıp içine sabit üfleme, genellikle köşeli ya da dönemeyecek biçimdeki camların üretiminde kullanılır(Küçükerman,2002,s.135).Kulp, taban, akıtma gibi sonradan eklenmesi gereken kısımlar sıcak cam ekleme tekniği kullanılarak gövdeye eklenmektedir. Elde edilen ürünlerin bezemesinde ise yıldız, mineleme ve kesme tekniği kullanılmıştır.

Yaldız Tekniği

Beykoz işlerinde çeşm-i bülbüller dışında tüm işlerde yaldız kullanılmaktadır. Renkli ve opal camlarda mineleme tekniği ile birlikte kullanılırken şeffaf camlarda kesme tekniği ile birlikte çok sık kullanılmıştır(Küçükerman,1985,s.121).Ürün yüzeyindeki belli başlı bölgeler metalik şeritler halinde süslenmiştir. Bu tür bir uygulama için öncelikle uygun kimyasal çözeltinin hazırlanması ve fırça ile tatbik edilmesi gerekir. Altın, civa veya altınla bal karışımı fırça ile cam yüzeyine sürülerek boyama yapılır. Daha sonra düşük bir ısıda fırınlanır. Bu ısı civanın veya balın altını bırakmasını sağlar. Böylece motifler sabitleşir. Civa yerine kullanılan bal renklerin daha mat bir görünüme sahip olmalarına neden olur(Küçükerman,1985,s.121).

Mineleme Tekniği

Bu teknikte camın üzerine düşük ısıda kolayca eriyen toz cam ve maden oksit karışımından oluşan mine sürülür. Fırınlama sonrası toz cam erir ve şeffaflaşarak cam yüzeye yapışır. Mineleme tekniğiyle çok renkli ve çeşitli desenlerde cam eşyalar üretilmiştir. Bazen mine yerine sadece yıldızla süsleme oluşturulduğu gibi her ikisi birlikte kullanılarak da bezeme yapılabilir.

Bu teknik genellikle opal camlarda bitkisel motifler kullanılarak uygulanmaktadır. Kullanılan boya malzeme bakımından camdır(Aslan,2007,s.94).Renkler boyandıktan sonra düşük ısıda yeniden fırınlanarak boyanın cam yüzeyine yapıştırılması sağlanır. Bu şekilde yapıla boyamada renkler çok uzun süre kendini muhafaza eder(Küçükerman,1985,s.121).

Kesme Tekniği

Dört aşamada sonuçlanan kesme tekniği ile bezeme genellikle şeffaf camlarda kullanılmış olup kesme tekniği ile birlikte yıldızda kullanılmaktadır. Bu tekniğini uygularken ilk işlem işaretlemidir; kesilecek yüzey kırmızı kurşunla çizilir. Daha sonra aşındırıcı olarak ıslak, ince kumla kaplı döner demir çarkla kabaca “U” veya “V” şeklinde kesilerek pürüzlenir. Üçüncü aşamada kabaca kesilmiş yüzey zımpara veya ince kumla kaplı, bakır yada kumtaşı çark kullanılarak pürüzleri giderilip düzgünleştirilir. Son aşamada keçeli çark kullanılarak parlatma yapılır(Aslan, 2007, s. 84).

Sıcak Cam Ekleme Tekniği

Ürünün gövdesi olarak tanımladığımız kısmının tamamlanmasından sonra sap, akıtma taban gibi parçalarının eklenmesinde kullanılan bu teknikte gövde ve eklenecek parça ısıtılarak birbirine yapışması sağlanır. Tabanlı gülabdanların, şişelerin, ibriklerin, vazoların taban ve gövde birleşiminde, daldırma, sürahi, ibrik, şekerlik gibi eşyaların saplarını gövdelerine birleştirmede sıcak cam ekleme tekniği uygulanmaktadır(Küçükerman,2002,s.123).

Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Beykoz İşi Cam Eserlerin Genel Özellikleri**Gülabdanlar**

Dairesel bir ayak üzerine oturtulmuş şişkin gövdeli, uzun boylu, gülsuyu ikramı için kullanılan cam objeye gülabdan denir. Ayak ve gövde olarak iki ayrı parçanın birleştirilmesiyle bu form oluşturulmuştur. Beykozların en çok görülen ve dolayısıyla en çok yapılmış oldukları inancı veren şekil olarak gül suyu serpmeye mahsus şişelerdir. Türklere gülabdan denilen bu muayyen şekilli şişelere İran’da Güleb-paş ve bizdeki gülabdanlara da Kalenderi denmektedir (Bayramoğlu, 1974: 30). Şekil, desen ve renkleri çok değişen bu şişelerin ağızları dişi yivli yapılmış olup, burgu şeklinde yiv açılmış, ortası delikli emzik kapaklar

takılmak suretiyle yapılmıştır.

Üzerlerinde hiç tezyinat olmayan süt renginden, mavi, yeşil, kırmızı renklerin çeşitli tonlarına kadar, opal cam, şeffaf cam veya kristal olarak birçok ton ve boyda yapılmış gülabdan örnekleri bulunmaktadır (Bayramoğlu, 1974: 30).

Gülabdanların üzerinde, meyve, çiçek resimleri; büyük, küçük geometrik şekiller, ay yıldız bulunmaktadır. Form itibariyle de büyük bir çeşitlilik göstermektedirler. Elma veya diğer meyve resimleriyle süslü olanları geometrik motifleri daha az bulunmakta ve dolayısıyla daha değerli sayılmaktadır. Gülabdanların üzerindeki bezemeler diğer Beykozlar üzerinde de görülmektedir.

Örnek No	: 1
Ürün Adı	: Gülabdan
Cinsi	: Opalin
Boyutlar	: Uzunluk: 25 cm Çap: 7 cm
İnceleme Tarihi	: 24.10.2014
Bugünkü Durumu	: Sağlam durumdadır.
Onarım Durumu	: Onarım görmemiş.
İlgili Koleksiyon	: Ankara Etnografya Müzesi

İlgili Koleksiyonun Açık Adresi : Hacettepe Mahallesi Türkocağı Sokak No:4 Opera / Sıhhiye / ANKARA

Envanter Numarası : 23889

Koleksiyona Geliş Şekli : Kültür Bakanlığının 19.01.1981 tarih ve 345 sayılı yazıları ile Ankara Olgunlaşma Enstitüsünden devredilmiştir.

Koleksiyona Geliş Tarihi : 22.01.1981

Satın Alınma Fiyatı : 350 TL

Kompozisyon : Beykoz opalinden ince uzun boylu, armudi gövdeli, ince ayaklı, geniş kaideli Beykoz işi bir gülsuyu şişesidir. Gövde üzerine yaldızla bitkisel motiflerden süslemeler yapılmış olup bu motiflerin içi turuncu ve yeşil renkli çiçek motifleri ile süslüdür. Serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır.

İbrikli Gülabdan

Gülsuyu muhafaza veya ikram etmeye yarayan Beykoz işi cam eşyadır. Dairesel bir ayak üzerine oturtulmuş şişkin gövde ve gövdeye oldukça primitif bir şekilde eklenmiş, sap ve emzik (ibrik) bölümlerinden oluşur (İstanbulluoğlu, 1997: 18).

Beykoz ürünlerinin bol bulunan, hasar görmeleri daha kolay oldukları için daha kıymetli sayılan ikinci yaygın şekli, kulplu ve emzikli ibrik biçimindeki gül suyu serpicileridir. İbrikler desen ve renkleri bakımından gülabdanlar ile benzerlik göstermektedir. Opal camdan yapılan Beykoz işi ibrikler et kalınlığı bakımından daha ince oluşları, ışığa gösterilince kırmızı bir ışık vermeleri, kulplarının gövdeye yapıştırılış tarzları ile başka ülkelerde yapılan benzerlerinden ayrılmalarında kolaylık sağlamaktadır (Bayramoğlu, 1974: 33). İbrik, daldırma, şamdan vb. gibi iki parçadan oluşan cam eşyaların içinde veya altında bazen Latin harfli rakamlara rastlanmaktadır. İbrikler elle yapıldıkları için ağızları çeşitli genişlikte olduğundan, her ibriğin kapağının da birlikte yapılması gerekmektedir. Hangi kapağın hangi ibriğe ait olduğunu kolaylıkla anlayabilmek için, ikisine de aynı numaranın konması gerekmektedir (Bayramoğlu, 1974: 33). İbrik ile kapak numarasının aynı olması orijinal olduğunu netleştirmektedir. Bazı ibrik ve kapaklarda nadiren Arapça rakamlara rastlansa da genellikle numaralı ibriklerde Fransızca rakamlarının bulunması ibriklerin Beykoz değil, Avrupa işi olabilecekleri ihtimalini düşündürmektedir. Beykoz işi olduğu kesin olan gülabdan ve vazolardaki motif ve renklerin tıpatıp aynı motiflerle opal camdan yapılmış bulunan ibriklerde de öyle Fransızca numaraların bulunuşu Beykoz imalathanelerinde çalışan İtalyan veya Fransız ustaların son kontrollerde kullanım kolaylığını temin için koymuş olduklarıdır. Fransızca numaralar, yurt dışına ihraç edilen ibriklere konulmuştur (Bayramoğlu, 1974: 33).

Örnek No	: 2
Ürün Adı	: Gülabdan
Cinsi	: Cam
Boyutlar	: Uzunluk: 24 cm Çap: 8 cm
İnceleme Tarihi	: 24.10.2014
Bugünkü Durumu	: Sağlam durumdadır.
Onarım Durumu	: Onarım görmemiştir.
İlgili Koleksiyon	: Ankara Etnografya Müzesi
İlgili Koleksiyonun Açık Adresi	: Hacettepe Mahallesi Türkocağı Sokak No:4 Opera / Sıhhiye / ANKARA
Envanter Numarası	: 23899
Koleksiyona Geliş Şekli	: Kültür Bakanlığının 19.01.1981 tarih ve 345 sayılı yazıları ile Ankara Olgunlaşma Enstitüsünden devredilmiştir.
Koleksiyona Geliş Tarihi	: 22.01.1981
Satın Alınma Fiyatı	: 350 TL
Kompozisyon	: İbrik şeklinde olup süt beyaz camdandır. Boyun ve gövde de dört sıra halinde yeşil ve kırmızı renginde çiçeklerle süslenmiştir. Kaidesi geniş ve üzeri pas kırmızısı renkle içe bükey çizgilerle süslenmiştir. Serbest üfleme tekniği ile yapılmış olup İbrığın bezemesinde yıldız ve çiçekler kullanılmıştır.

Laledanlar

Aslı laleden olan ve şükufedan (çiçeklik) da denilen vazolar, tek bir lale konulabilecek kadar ince olanlarından çeşitli boylara kadar mevcuttur. Az sayıda çiçeğin konması ve dengede kalması için bu camlar daima uzun boyunlu geniş ve alçak gövdeli biçimde yapılmıştır. Bu yüzden laledanlar dengeye dayalı ve değişmez biçim almışlardır. Ayrıca böyle bir biçim, camcılık tekniği açısından kolay üretilmektedir. Boyun kısmı dar ve uzun, taban ile gövdenin birleştiği kısım geniş olarak yapılmaktadır. Bazıları renkli camdan bazıları ise opalinden üretilmiştir. Yeşil, sarı, kırmızı ve kahverengi camdan yapılmış bu eserlerin boyu 12-27 cm arasındadır. Hareli camdan yapılmış laledanlara da rastlanılır. Dairesel bir ayakla zemine oturmuş, şişkince gövdeli, zarif uzun ince boyunlu bu laledanların hemen hemen hepsinde bir simetri kayması vardır (İstanbuluoğlu, 1997: 18).

Örnek No	: 3
Ürün Adı	: Laleden
Cinsi	: Opalin
Boyutlar	: Uzunluk: 23,7 cm Çap: 8,6 cm Ağız çap: 9,3 cm
İnceleme Tarihi	:24.10.2014
Bugünkü Durumu	: Sağlam durumdadır.

Onarım Durumu	: Onarım görmemiştir.
İlgili Koleksiyon	: Ankara Etnografya Müzesi
İlgili Koleksiyonun Açık Adresi	:Hacettepe Mahallesi Türk Ocağı Sokak No:4 Opera / Sıhhiye / ANKARA
Envanter Numarası	: 23919
Koleksiyona Geliş Şekli	: Kültür Bakanlığının 19.01.1981 tarih ve 345 sayılı yazıları ile Ankara Olgunlaşma Enstitüsünden devredilmiştir.
Koleksiyona Geliş Tarihi	: 22.01.1981
Satın Alınma Fiyatı	: 250-
Kompozisyon	: Beyaz opalinden, geniş ağızlı, düz kaideli Beykoz işi lale koymaya mahsus bir vazodur. Gövde üzerinde yıldızlarla yapılmış kaydırmalı bölmelerde yeşil yapraklı,sıklamen renkli çiçek motifleri vardır. Kaide üzerinde ve ağız kenarında aynı renk ince su bulunmaktadır. Gövde üzerinde ayrıca mavi noktalardan oluşmuş üç adet daire motifi ve ortasında ay yıldız bezemesi bulunmaktadır. Serbest üfleme tekniği ile yapılmıştır.

Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Beykoz İş Cam Eserlerde Kompozisyon Özellikleri

Şeffaf cam ile yapılan billur objelerde maydanoz adı verilen yaprak desenleri, saplı ve yapraklı gül gibi çiçek motifleri, ay yıldız, kalp, dalgalı ve kesikli çizgiler ve geometrik bezemeler kullanılmaktadır.

Renkli Beykoz iş cam eşyalarda altın yıldız ve renkli cam boyaları kullanılarak çiçek ve yaprak motifleri, ay yıldız motifleri, geometrik formlar, çizgisel taramalar tercih edilmiştir.

Opalin camlarda da altın yıldız ve cam boyaları ile yapılmış çeşitli süslemeler bulunmaktadır. Bezemelerinde meyve motifleri, sıra hainde dizilmiş tekli çiçek motifleri ya da demetler, geometrik motifler ve ay yıldız motifleri kullanılmıştır.

Çeşm-i bülbüllerde ise tekniğin gerektirdiği çizgisel bezemeler bulunmaktadır.

SONUÇ

Geleneksel Osmanlı Türk cam sanatı 19.yüzyılın başlarına doğru yeni bir gelişme göstermiş ve Mehmet Dede isimli bir Mevlevi dervişi, Sultan III.Selim tarafından(1807)cam sanatını öğrenmek ve bilgisini geliştirmek üzere İtalya'ya gönderilmiştir.

Geleneksel Osmanlı Türk cam sanatı denildiğinde ilk akla gelen Beykoz camları, kendine özgü şekil ve desenleriyle o dönemin izlerini taşır.

Beykoz camcılığı İtalya'da öğrenilen teknik bilgilerin ve ülkemizde çalışmalarda bulunan yabancı cam ustalarının ışığında gelişme gösterse de üretimi gerçekleştirilen cam eserlerin Türk kültürünü ve Türk sanatını yansıttığı görülmektedir. Beykoz camlarından bazılarının kapak kulpları Mevlevi dervişlerinin başlıklarına benzer. Bu durumu cam ustası Mevlevi Mehmet Dedenin, Beykoz işi cam eşya üzerindeki etkisine bir kanıtı olarak göstermek mümkündür.

Bu araştırma kapsamında; Ankara Etnografya Müzesinde bulunan Beykoz işi cam eserin tipolojisi, teknik ve renk özellikleri, süsleme ve kompozisyon bezemeleri incelenmiştir.

Araştırmada ele alınan eserler gülabdanlar, gülabdan ibrikler, laledanlar form olarak incelendiğinde, boyutsal ve şekilsel formunda farklı ustaların ellerinden çıktığı düşünülse de birbirine çok yakın benzerlikler gözlenmektedir.

Renk ve süsleme özelliklerinde görülen farklılıklar ise, süsleme tezyinatını yapan sanatçının veya ustanın özgün çizgilerini içermektedir.

Ancak genel süsleme tekniklerinin özelliklerine bakıldığında birbirine çok benzer çiçek motiflerinin alt alta veya yan yana dizildiği Osmanlı tezyinatının süsleme tekniklerine olan uyumu gözlenmektedir.

Tipolojik değerlendirmeye göre ise; Vazo, şişe ve ibrikli şişeler olarak ele alınan eserlerde form yapısı uzun boyunlu ve alta doğru geniş kaidelidir. Ayak ve gövde iki ayrı parçanın birleştiği görülmektedir. İbrik şişelerde ise kulp ve emzik eklenmiş , ayrıca kapak yapılmıştır. Serbest cam “üfleme” tekniğinde yapılmış olan eserler farklı ellerden üretilmesine rağmen benzer boyutlarda ve süslemede olduğu gözlenmiştir.

İncelenen eserler opak ve şeffaf camlardan üretilmiştir. Döneminin ünlü renkleri olan opak beyaz (süt rengi), turkuaz, kobalt mavisi ve açık mavi ; şeffaf (transparan) camlarda ise kırmızı tonları, mürdüm, yeşil ve mavi rengin tonları kullanılmıştır. Cam eserlerde görülen süslemeler altın yıldız ve renkli emaye boyaları ile yapılmıştır. Beykoz camlarının süsleme tekniği olan” maydanoz” yaprak , saplı ve yapraklı mineler, gül ve ay yıldız en sık kullanılan motiflerdir. Sıra halinde yan yana çiçek demetleri kullanılmıştır.

Günümüzde Beykoz Cam sanatına benzer üretim yapan Paşabahçe ,geleneksel cam üretim teknikleri ile cam atölyelerinde üretimleri devam etmektedir. Cam sanatı değerini kaybetmeyen, devamlılık gösteren el sanatlarımızdan olduğu gibi günümüzde de sürekli gelişme gösteren sanat dalıdır.

Osmanlı cam sanatlarının doğu ve batı sentezinin bilgileri ışığında geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Roma Dönemi cam sanatları ve İslami cam sanatları üst düzeyde eserlerin olduğu dönemlerdir. Günümüzde

tasarım dünyasının vazgeçilmez bir malzemesi haline gelen cam bu anlamda özellikle sanat ve tasarım eğitimi veren kurum ve atölyelerin gelişiminde yol göstericidir.

Yapılan bu araştırma, günümüzde birçoğunun kaybolmuş olduğu, var olanlarının da müzelerde ya da özel koleksiyonlarda sergilendiği cam eserlerin tarihsel gelişimleri göz önünde bulundurularak, bundan sonraki bilimsel çalışmalara kaynak teşkil etmek üzere belgelendirmek, cam sanatı ile ilgili yazılı kaynaklar oluşturmak açısından önem taşır.

KAYNAKÇA

- Aslan, G. (2007). Cam Sanatının Eğitim Kurumlarındaki Yeri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 84, 94.
- Atik, Ş. (2007). Çağlar Boyu Boncuk, Boncuk: İnanç ve Güzellik. İstanbul: Rezzan Has Müzesi Yayınları, 12.
- Bayramoğlu, F. (1974). Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 22-33.
- Canav, Ü. (1985). Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş. Yayınları, 98.
- Gürses, S. (1996). Endüstriyel Cam Şekillendirme Yöntemleri, Sanatta Yeterlilik Tezi, M.Ü.G.S.E, İstanbul, 2.
- İstanbulluoğlu, A. (1997). Beykoz Camları, İstanbul: Yarı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 6, 18, 21, 22, 24.
- Küçükerman, Ö. (1995). Cam Sanatı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 14.
- Küçükerman, Ö. (1985). Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığında Örnekler, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 121, 164, 166.
- Küçükerman, Ö. (2002). 200 Yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası İçinde 'Beykoz' Camları, İstanbul: NTV Yayınları, 123, 135.
- Şenok, N. (2011). Pate De Verre Cam Şekillendirme Tekniği İle Cam Sanat Objeleri Araştırma ve Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 24.
- Uzuner, B. (2000). Bulunuşundan Üfleme Uygulamalı Cam Teknikleri, İstanbul: İnkılap yayınevi, 7.
- Yazar, T., Aslan, T. (2013). Biçimlerin Temel İlkleri Bağlamında Simge Olarak Geleneksel Türk Cam Sanatı ve Gelişimi, The Journal of Academic Social Science Studies, 829.